

SELÇUK
ÜNİVERSİTESİ

MEVLÂNA
ARAŞTIRMALARI
ENSTİTÜSÜ
SELÇUK
ÜNİVERSİTESİ
2010
INSTITUTE OF RUMI STUDIES
دانشگاه سلجوق انستیتیوی تحقیقاتی مولانا

744.
Yıl

HZ. MEVLÂNA'NIN
VUSLAT
YILDÖNÜMÜ
ULUSLARARASI ANMA TÖRENLERİ

IV. ULUSLARARASI MEVLÂNA SEMPOZYUMU
IV. INTERNATIONAL MEVLANA SYMPOSIUM

HZ. MEVLÂNA
VE
İSLAM DÜNYASINDA KARDEŞLİK
HZ. MEVLANA
AND
THE BROTHERHOOD IN ISLAMIC WORLD

8-9 ARALIK 2017
DECEMBER 8-9, 2017

BİLDİRİLER
PAPERS

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SELÇUK UNIVERSITY

KONYA
TÜRKİYE / TURKEY

SÜ Mevlâna Araştırmaları Enstitüsü Yayınları

Yayın No: 13
Bildiriler Serisi: 5

**IV. ULUSLARARASI
MEVLÂNA SEMPOZYUMU**

**HZ. MEVLÂNA
VE
İSLAM DÜNYASINDA KARDEŞLİK**

08-09 Aralık 2017 Selçuk Üniversitesi / KONYA

ISBN 978-605-86510-5-0

- * Kitapta yer alan bildiri özetlerinin bilim ve dil sorumluluğu yazarlarına aittir.
- * Kitaptaki yer alan metinlerden kaynak göstermek şartıyla alıntı yapılabilir.
- * Eser elektronik olarak www.mevlana.selcuk.edu.tr sitesinde de yayımlanmıştır.

EDİTÖR

Prof. Dr. Ali TEMİZEL
Dr. Öğr. Üyesi Nurgül SUCU
Öğr. Gör. Dr. Selman KARADAĞ

Baskı Öncesi Hazırlık – Düzelti
Öğr. Gör. Dr. Selman KARADAĞ

KONYA / 2018 (I. BASKI)

Yayıncı Sertifika No: 26547
Matbaa Sertifika No: 15524

© Selçuk Üniversitesi
Mevlâna Araştırmaları Enstitüsü
www.mevlana.selcuk.edu.tr
mevlana@selcuk.edu.tr

ŞUARÂ-YI MEVLEVÎYE'NİN EHL-İ ZÜHDE ŞİİR İLE CEVABIDIR

N. Fazıl DURU*

ÖZ

Zahitlerin sûfleri tenkit ve tarizlerinden, Mevlevîye de her dönemde hissesine düşeni almıştır. Mevlânâ Celâeddîn'in şiirlerinde anlaşılmadığını söylemesi, bu türden saldırıların daha o hayatta iken başladığını göstermektedir. Tarikatın kurumsallaşmasını tamamlamasından sonra da müntesiplerini, adap ve erkânını zemm ve tenkit devam etmiştir. Tarikata yöneltilen eleştirilerdeki yanlışlığı, Mevlevî mütefekkirler tertip ettikleri risalelerde ortaya koymuşlar; bunun yanı sıra Mevlevî şuarası da zahitlerin (*vâiz, münkir, müddeî vb.*), *Mevlânâ, Mevlevî, Mevlevîhâne, semâ, Mesnevî, hususi-kisve* ve *neye* dönük tarizlerine şiirleriyle cevap vermişlerdir. Bu tebliğde, Mevlevî şuarasının şiirleri esas alınmak suretiyle, zahitlerin tarikat-ı Mevlevîye'ye dönük tenkitleri tespit edilmiş, tarikat müntesibi şairlerin bu tenkitlere şiirle vermiş oldukları cevaplar ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Mevlevî, Klasik Türk şiiri, zahit, semâ, ney.

ABSTRACT

IT IS THE ANSWER OF MEVLEVÎ POETS TO PEOPLE OF ASCETIC WITH POEMS

N. Fazıl DURU*

From the criticisms and satire of devotees towards the Sufistic understanding, lodge used by mulawi dervishes get its share in every period. The fact that Mevlana Celaleddin-i wasn't understood in the

* Doç. Dr., ODÜ Fen-Edebiyat Fakültesi, Ordu / TÜRKİYE, nfduru@gmail.com

* Ass. Prof. Dr., ODU Faculty of Sciences and Literature, Ordu / TURKEY, nfduru@gmail.com

Mesnevi or that he understood what he had said didn't seem to indicate that this kind of attack began when he was still alive. Even after the completion of the institutionalization of Cult, the criticism of follower, manners and dignitaries continued without slowing down. The Maulawi thinkers had composed booklets to put forward the mistakes in criticism directed against the Cult and in addition to this, the Maulawi council had also responded to devotees (preacher, denier, claimant etc.) by their poetry satire directed to Mevlana, Maulawi, Lodge used by maulawi dervishes, Empyrean, Mesnevi, Particular guise and Reed flute. In this paper, criticisms of the devotees about the Maulawi Council were determined based on the poems of the Maulawi and the answers given by poets with the poetry to these criticisms were put forward.

Key Words: Mevlevî, Classical Turkish Poetry, ascetics, semâ, nay

Giriş

Nâimâ'ya göre, *erbâb-ı tarîk ile ulemâ-i zâhir arasındaki kavga ve çatışma dört halife devrinden beri* devam etmektedir. Süleyman Ateş, sûfilere ilk tepkinin haricilerden geldiğini söyler. Üçüncü hicri asırda şii fırkası, sof giyme ve tekkede barınmayı rükünlerinden sayan tasavvuf akımını reddettiler. Şia âlimlerinin aksine ehlisünnet uleması eylem mutasavvıflarını eleştirmemişler, onların eylem ve ibadetlerini örnek almışlardır. Mesela, Gazzalî (1058/1111)'nin İhyâu 'Ulûmi'd-dîn'i müslümanların ekseriyeti tarafından beğenilerek okunmuştur.¹ Tecrübe ile tasavvufun gizli ve derin noktalarına ulaşmanın nazari öğrenimle değil, zevk ve hâl ile sıfatları değiştirmekle mümkün olacağı kanaatine ulaşan İmam-ı Gazzalî² döneminde taraflar arasında sükûnet hâkim olur. İbn Teymiye (728/1328) ile onun fikrî muakkibi İbn Kayyim el-Cevzî (751/1350) gibi şahsiyetlerin, bilhassa sûfilerin davranışlarının bir kısmı ile Kitâp ve sünnetin hiçbir ilgi ve yakınlığının bulunmadığı; devran, raks (semâ) gibi şeylerin Peygamber devrinde olmadığı, sonradan uydurulmuş birtakım bidat ve sapıklık olduğu³ iddiaları, sonraki dönemde de bazı çevrelerce kabul görmüş; bu iddialar bazı zihniyet sahipleri tarafından tefrite vardırılmış olsa da orta yolu öneren akıl sahipleri de eksik olmamıştır.

¹ Süleyman Ateş, *İslâm Tasavvufu*, Yeni Ufuklar Neşriyat, 1972, s. 81-82.

² Mustafa Çağrıç, "Gazzalî", c. 13, *TDVİA*, İstanbul, 1996, s. 491.

³ Mustafa Kara, *Tekkeler ve Zaviyeler*, 3. Baskı, Dergâh Yay., İstanbul, 1990, s. 86-87.

İbn Teymiye düşüncesinin Osmanlı'da ilk radikal çıkışı XVI. yüzyıldadır. Bidat ve hurafelerle yoğrulmuş tasavvuf anlayışını ciddi biçimde tenkit eden Birgivi Mehmed Efendi (1523-1573)'nin⁴ dönemin şartları içinde kabul edilebilir görüşleri, sonraki asırda Kadızade Mehmed Efendi (1045/1635) gibi takipçileri tarafından istisnası olmayan, tamamen tasavvuf karşıtı bir harekete dönüşür. *Kadızedeli hareketi* olarak da anılan bu anlayışın taraftarları, liderleri Mehmed Efendi'nin öğretisi istikametinde, şeran haram olduğu kesin delillerle sabit olmayan semâ, devran gibi bazı ritüellerin haram olduğunu iddia ederek, bunları yapanları küfürle itham ederler. Tarikat ehli ile zahir uleması arasında eskiden beri süregelen kavga, IV. Mehmed zamanında had safhaya ulaşır. Selefi geleneğin devamı olarak kabul edebileceğimiz Üstüvanî Mehmed Efendi (1072/1661) ve daha sonra, Mevlevîleri *düdük çalanlar, tahta tepenler* diye hafife alan vaiz Vâni Mehmed Efendi (1096/1685) döneminde mutasavvıfın ile mütekellimîn zümresi arasındaki bu çekişme, zaman zaman yönetimin de *fakı / vaiz* zümresinin lehine tavır takınmasıyla sert tartışmaların vuku bulmasına ve nihayet tekkelerde yapılan semâ ve devranî zikirlerin yasaklanmasına sebep olmuştur. Bu yasaktan hayli müteessir olan derviş şairler bu olaya *yaşağ-ı bed* (1077-1666) tabiriyle tarih de düşmüşlerdir. Ney'ler, Remzî'nin tabiriyle, *Vâni-i cânî* marifetiyle hâmûş olmuştur. Bu yasak, *Hay* kelimesi hesabınca on sekiz sene devam ettikten sonra, 1095 / 1683-84'te son bulmuştur. Yasağın kaldırılmasıyla *nâyılar sadâ vermeye, Mevlevîler cûşa gelmeye başlamıştır*.⁵

Zahir ulemasının semâ ve musiki hususundaki itirazlarına farklı çevrelerden cevaplar verilmiştir. *Ahlâk-i Alâ'î* müellifi Kınalızâde Ali Efendi (1510-1572)⁶ gibi bir müderris ve *Mizânü'l-Hak fi İhtiyâri'l-Ahakk* müellifi Kâtip Çelebi (1609-1659) gibi akl-ı selim bir âlim teganni, raks, semâ gibi tartışmalı konuları enine boyuna ele almışlar; her iki tarafın görüşlerini serdettikten sonra, tarafsız hüküm vermeye gayret etmişlerdir.⁷

Çelebi, zahir ulemasının, *üzerlerine lâzım olan dahl u taarruzu edip, nice risâleler yazdıklarını, tarikat mensuplarının da bildiklerinden kalmayıp: "Bizüm kârımız ve emr-i maâşımız tekye ve mürîd cem'iyyeti iledür her ne ise bir*

⁴ Emrullah Yüksel, "Birgivi", c. 6, TDVİA, İstanbul, 1992, s. 192.

⁵ Necip Fazıl Duru, *Mevlevî Şâirlerin Şiirlerinde Mevlevîlik Unsurları*, DT, Gazi Üniversitesi, Ankara, 1999, s. 236-237.

⁶ Kınalızâde Ali Efendi, *Ahlak (Ahlâk-i Alâ'î)*, hzl.: Hüseyin Algül, Tercüman 1001 Temel Eser, s. 260-264.

⁷ Kâtip Çelebi, *Mizânü'l-Hak fi İhtiyâri'l-Ahakk*, Ali Rıza Efendi Matbaası, 1286.

tarîkin örf ü âyîni ibtâl olunmak nice kâbil olur, nice yıldan berü idegeldigimiz resm ü âyîn-ârâmımız da karârda olmuşdur bid'at ise de iderüz", dediklerini aktarır. "Dönenler (semâ edenler), dönmeden dönmedikleri gibi, bazı erbâb-ı taassup dahi dahl u taarruzdan dönmeyip iki taifenin keşâkeşi" devam edecek görünmektedir.⁸ Müteşerrilerin kınama ve taarruzu devam edeceği gibi, ehl-i tarîk de bildiklerinden kalmayıp, çalıp çağırmaya devam edeceklerdir.⁹ Çelebi'ye göre bu fasit daireden kurtulmanın yolu, cümle halkı bir mezhep ve bir meşrepte görme anlayışından ve ısrarından vazgeçmektedir.¹⁰

Bir hayli tarikat erbabı (bilhassa 17. yüzyılda) bidatlerle savaş kisvesi altında tasavvufa karşı açılan harbe kayıtsız kalmamış, zahitlerin yönelttikleri tenkitlere eserler tertip ederek cevap vermişlerdir.¹¹ Mevlevîye'nin yetkin temsilcileri de tarikatlarının şeriatın haricinde olmadığını, adap erkânın esasının sahîh bir satîh üzerine bina edildiğini göstermek ve yöneltilen indî ve temelsiz eleştirilere cevap vermek amacıyla bir hayli eser ortaya koymuşlardır.

Bilhassa İsmail-i Ankaravî (1041/1631), mesaisinin neredeyse tamamını, zahir ulemasıyla mücadeleye adanmıştır. *Şerh-i Ahâdis-i Erba'în* adlı eserini, Kadızadeliilerin tasavvuf düşüncesine, özelde de Mevlevî tarikatının raks/semâ' gibi adap ve erkânuna yönelttilen eleştirileri cevaplamak ve Mevlevî adap ve erkânının sünnete uygunluğunu hadislerle delillendirmek üzere telif etmiştir.¹² *Hucetü's-semâ'*nda yine tasavvuf karşıtı zümreye semâ' ve raksın meşruiyetini delillerle ispata çalışmıştır.¹³ *Er-Risâletü't-Tenzîhiyye fî Şe'ni'l-Mevlevîyye* adlı eserini, Cerrah şeyhi diye tanınan Şeyh İbrahim (1033/1623) adlı bir vaizin semâ'a itirazlarını cevaplamak üzere telif

⁸ Çelebi, age, s. 28.

⁹ Çelebi, age, 23-24.

¹⁰ Çelebi, age, 13.

¹¹ İsmet Kayaoğlu, "Raks ve Devran Etrafında Tartışmalar", III. Uluslararası Mevlâna Kongresi (Bildiriler), 5-6 Mayıs 2003, Konya, 2004, ss. 291-302; Bilal Kemikli, "Türk Tasavvuf Edebiyatında Risale-i Devran ve Semâ' Türü ve Gaybî'nin Konuya İlişkin Görüşleri", A.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, c. XXXVII, Ankara, 1997, ss. 443-460; Hüseyin Yurdaydın, "Türkiye'nin Dini Tarihine Umumi Bir Bakış", AÜİF Dergisi, IX (1961), s. 117; Cengiz Gündoğdu, *Bir Türk Mutasavvufi Abdülmecîd Sivâsî*, KB Yay., Ankara, 2000, s. 85-122.

¹² İsmail Ankaravî, *Hadislerle Tasavvuf ve Mevlevî Erkânı (Şerh-i Ahâdis-i Erba'în)*, hzl.: Semih Ceylan, Dârülhadis Yay., İstanbul, 2001, s. 26.

¹³ Erhan Yetik, *İsmail-i Ankaravî (Hayatı, Eserleri ve Tasavvufi Görüşleri)*, İşaret Yay., İstanbul, 1992, s. 86.

etmiştir.¹⁴ Ankaravî, müridana tarîkatin adap ve erkânını öğretmek maksadıyla telif ettiği *Minhâcu'l-Fukarâ*'yı da, "...ekser-i nâs kıyâs ider ki tarîki Mevlevî şer'-i Nebvîden hâric ola ve fukarâ-i mübtedî ve âyîn u erkân bid'at ve dalâlet ola..." ifadelerinden de anlaşıldığı üzere, Mevlevîye'nin şeriatini haricinde olmadığını, adap ve erkânının bidat olamayacağını anlatmak maksadıyla telif ettiğini söyler.¹⁵

Münkirlerin tenkitlerine cevap olmak üzere sonraki asırlarda da Mevlevî mütefekkirlerce eserler kaleme alınmıştır. Kûsec Ahmed Dede (ö. 1195/1781) *Risâletü'l-Behiyye fî Tarîkati'l-Mevlevîyye* adlı eserini, münkirleri inkârlarından döndürerek, onların ikrara yönelmelerini sağlamak; tarikatın adabını beyan etmek maksadıyla tertip ettiğini söyler.¹⁶ Şeyh Gâlib (1757-1798)'in bu esere tahşiye olmak üzere kaleme aldığı *es-Sohbetü's-Sâfiyye* adlı eseri şerhinde ayrı kaygı ve maksadı güttüğü aşikârdır. Gâlib, Hazret-i Mevlânâ'nın tarikatı sünnete uygun değildir, diyenlere, "Ben Kur'ân'ın kölesiyim, ben Muhammed-i Muhtar'ın yolunun tozuyum..." rubaisini hatırlatır.¹⁷

Tarikatlara dönük tenkitlere nasîrlerin yanı sıra şairler de kayıtsız kalmamış, şiirleriyle mensubu buldukları tarikatın müdafaasını yapmışlardır. Bu savunma Mevlevî şairlerle sınırlı kalmamış, diğer tarikat mensubu şairler de duruma tepkilerini şiirleriyle ortaya koymuşlardır.¹⁸

Ulema ile meşâyih arasındaki kavganın XVII. yüzyıl Osmanlı şiirine

¹⁴ Yetik, *age*, s. 89.

¹⁵ İsmail Rusûhiddîn el-Mevlevî el-Ankaravî, *Minhâcü'l-Fukarâ*, Rıza Efendi Matbaası, 1286, s. 3, 11; Jamal J Elias, "Zikr-i Dervîşâne'den Divân Musikisine Kadar Osmanlılar Devrinde Semâ'ya Bakış", *Cogito*, Osmanlılar Özel Sayısı, YKY, S. 19, 1999, s. 219.

¹⁶ İbrahim Kutluk, "Mevlevîliğe Dair İki Eser", *Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, S. 3-4, Mayıs 1948, s. 292.

¹⁷ İbrahim Kutluk, "Şeyh Galib ve es-Sohbet üs-Sâfiyye", *Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, S. 1-2, Kasım 1948, s. 39.

¹⁸ 17. Yüzyıl Halvetî şairi Abdülâhad Nuri şiirleriyle döneminin tarikat-tekke tartışmasına iştirak etmiş, devran zikrini, kisvesini bidat kabul ettikleri uygulamaları yasaklamak suretiyle cemiyet huzurunu bozan vaiz güruhunu hicivden geri durmamıştır. *Zikr eylemek devrân ile tevâhid edip i'lân ile / Lâ-siyemmâ elhân ile câiz midir vergil cevap; İstanbul'un vâ'izleri sarf bâbının âlimleri / Devrân ile zâkirleri teşnî' ederler nâ-savâb*, benzeri şiirleri buna örnektir. Nuri Divan'ındaki konuyla ilgili şiirlerinin yanı sıra, *Devrân-ı Sâfiyye Hakkında Bir Risâle*, adlı eserini kaleme almıştır. (Ali Osman Coşkun, *Abdülâhad Nûri Divânı*, MEB Yay., İstanbul, 2001, s. 56, 62, 64, 129; Bilal Kemikli, "Sivahlı Şair Mutasavvîf Abdülehad Nuri ve Bir Şiiri", *Altıncı Şehir*, S. 2, Nisan-Haziran 1997.)

yansımasının ele alındığı Ali Fuat Bilkan'ın makalesi¹⁹ istisna olmak üzere, zahir ve batın uleması arasındaki mücadelenin edebî metinlere yansıma biçimleri yeteri kadar işlenmemiştir. Bizim çalışmamız, ulema-meşâyih kavgasının, bahsi geçen çalışmada ele alınmayan, Mevlevî şairlerin şiirlerine yansıyan biçimiyle sınırlandırılmıştır.²⁰

Tenkrit Edilen Mevleviye Unsurları

Mevlevî şairlerce, *zâhid* (zühhâd, zâhid-i huşk, zâhid-i sergeşte, zâhid-i har), *ahmâk*, *münkir* (münkirân-ı kûr-dil, münkirân-ı kûrbîn, münkir-i nâ-puhte, ehl-i inkâr), *denî*, *vâ'iz* (vâ'iz-i bî-kayd-ı nâmûs), *serkeş-i hod-bîn*, *kesret-sinâs*, *müddeî*, *sôfi* (sôfi-i gevden, sôfi-i nâ-sâf, sôfi-i zerrâk), *gâfil*, *nâdân*, *ruhân*, *hasûd* (hâsîd-i hod-bîn), *ehl-i har*, *mağrûr*, *bî-basîret* (hakikat dîdesiyle görmeyenler) ad ve sıfatlarıyla anılan zahir anlayışın temsilcilerinin en başta Hz. Mevlânâ olmak üzere, Mesnevî, Mevlevî, Mevlevî-hane, semâ', külah, tennure ve ney başta olmak üzere, mutribi oluşturan diğer enstrümanlara dönük tenkitlerine, görüleceği üzere, lisan-ı münasiple cevap verilmiştir.

Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî

Hz. Mevlânâ (1207-1273) daha hayatta iken sıra dışı bazı uygulamalarıyla zahitlerin anlayışsızlığına ve saldırılarına hedef olmuştur. Bir topluluk, Mevlânâ hazretlerine: "Eskiden beri ölenlerin cenazesi önünde okuyucular (mukrîler) ve müezzinler bulunagelmıştır. Sizin zamarınızda bu şarkı söyleyip tef çalanların bulunmasının ne manası vardır, ümmetin bilginleri ve şeriat fakihleri (bunu) kötülüyor ve buna bidat diyorlar" diye sorarlar. Bunun üzerine Mevlânâ: "Cenazenin önünde bulunan müezzinler, okuyucular (mukrîler) ve hafızlar, bu ölünün hem mümin olduğuna ve İslam şeriatında öldüğüne, bizim şarkıcılarımız ise, bu ölünün hem mümin hem Müslüman ve hem de âşık olduğuna şahadet ediyorlar"²¹ cevabını verir.

Başka bir hikâyecikte rebabın sesinden rahatsız olan bir zahit anlatılır. Mevlânâ'nın: "Rebabın sesi, cennet kapısının sesidir" sözü üzerine, Seyyid

¹⁹ Ali Fuat Bilkan, "XVII. Yüzyılda Medrese ve Tekke Mücadelesinin Osmanlı Şiirine Yansıması", *Osmanlı Araştırmaları*, XXVI (2005) s. 119-132.

²⁰ Şahit şiirler, *Osmanlı Şiirinde Mevlânâ Övgüleri ve Mevlevîlik Unsurları*, (hızl.: Ahmet Mermer, A. Selahattin Hidayetoğlu, Mustafa Erdoğan, Neslihan Koç Keskin, TDV Yay., Ankara, 2009) adlı eserden alınmıştır. Beyit sonlarında verilen sayıların ilki sayfa numarasını, diğeri beyit numarasını göstermektedir.

²¹ Eflakî, *Âriflerin Menâkıbeleri (Menâkıbü'l-Ârifin)*, çev.: Tahsin Yazıcı, c. I, İstanbul, 1995, s. 424.

Şerefeddîn: "Biz de o sesi işitiyoruz, niçin biz de Mevlânâ hazretlerinin hararetlendiği gibi hararetlenmiyoruz" der. Mevlânâ'nın cevabı hayli keskindir: "Haşa ve asla, belki bizim duyduğumuz, o kapının açılma sesidir. Hâlbuki onun duyduğu, o kapının kapanma sesidir".²²

Mevlânâ sonrası takipçi zümre de aynı anlayışsızlığa hedef olmaya devam etmiştir. Mevlânâ hazretlerinin ölümünden sonra baġnaz fakihler, maġrur zahitler, vezir Pervane'ye gelerek: "Semâ haramdır. Mevlânâ'nın, zamanında semâ yaptığı ve bunun kendisine özgü olduğunu kabul ediyoruz, fakat şimdi onun bu âdeti arkadaşlarına geçti. Onlar bu bidate sarılıyor ve aşırı dereceye vardırıyolar. Sizin, öneyak olup asıl ve esası olmayan böyle bir bidati yasak etmeniz gerekir" diye ısrarda bulundular. Bunun üzerine Pervane kalkıp Şeyh Sadreddîn hazretlerine gitti ve meseleyi anlattı. Konya'nın bütün büyüklere de orada idiler. Şeyh Sadreddîn: "Benim (sözümü) kabul edersen, deryişlerin sözlerine güvenin varsa, Mevlânâ'nın şan ve şerefi hakkındaki mana da sağlamsa, Tanrı hakkı için bu konuda hiçbir şekilde müdahalede bulunma, bir şey söyleme ve garaz duyanın sözlerine uyup itiraz etme; çünkü bu, velilerden bir nevi yüz çevirmedir. Velilerden yüz çevirmekse uğursuzluk getirir. Tanrı velilerinin bu çeşit bidatleri, ulu peygamberlerin sünneti mesabesindedir..." diyerek o manasız ve iddiacı cemaati dağıtır.²³

Mevlânâ düşmanlığı ve tesis ettiği sistemden rahatsızlık, hazretin vefatından üç asır sonra bile bazı çevrelerde devam eder. XVI. yüzyılın fıkıhçılardan Şeyhülislam Çivizâde Muhyiddîn Mehmed Efendi (954/1547); tasavvuf ehli, bilhassa da Mevlânâ, İbn Arabî ve İbrahim Gülşenî gibi mutasavvıflar aleyhine tavır almasıyla da bilinir. Hatta Çivizâde, Mevlânâ'nın kâfir olduğuna dair bir fetva yazıp Kanunî Sultan Süleyman'a göndermiş, padişah bu fetvaya hayli üzölmüş ve şahsı şeyhüislamlık makamından azletmiştir.²⁴

Bilhassa 17 ve 18. yüzyıl şairleri, idrakten yoksun kişilerce Pîr'lerine karşı sarf edilen inkâr ve karalamalara, onların anlayacağı üslupla karşılık vermişlerdir.

Münkir, gönöl gözü kör olduğu için Mevlânâ'nın şânını inkâr eder.

²² Eflâkî, *age*, c. I, s. 715-716.

²³ Eflâkî, *age*, c. II, 149-150.

²⁴ Ferhat Koca, "Osmanlı Dönemi Fıkıh-Tasavvuf İlişkisi: Fakırlar ile Sofular Mücadelesinin Tarihi Serüveni", *GÜ Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2002/I, s. 97-98.

Onun nasıl bir sevgili olduğunu ancak dostları bilir. Müdekkik akıl, onun kadir ve kıymetini bilmede âcizdir. Mevlânâ'yı (onun velayetini, mürşitliğini) inkâr, güneşin ışığını inkâr etmek gibidir:

Basfret gözü görmez *münkirin* inkâr eder onu
Ne yâr olduğunu ancak bilir yârân-ı Mevlânâ (Kuddûsî, 108/6)

Münkirân-ı kûr-dil inkâr ederse gam değil
Kadr u şânın bilmede kâsırdır akl-ı hurdebîn (İmâd, 256/15)

Pertev-i hurşîdi inkâr ederse gam değil
Kadr u şânın bilmede kâsırdır *münkirân-ı kûrbîn* (İmâd, 256/16)

Makamı âşikların Kâbe'si olan o şâhın toprağına, dünyanın bütün şahları yüz sürmeye can atarken, onun kadrini inkâr edenler ancak bahtsız, haydut ve serkeş olabilir:

Şâh-ı bâkî kim mâkâmı Kâ'betü'l-uşşâkdir
Hâkine yüz sürmeğe şâh-ı cihân müştâkdir
Münkir olan ona bed-baht u şakî vü 'âkdir
Ol ki hâs-ı dergah-i bahşende-i erzâkdir
Hazret-i Monlâ Celâleddîn Hudâvendigârdır (Şâhidî, 388/2)

Münkirin Hz. Mevlânâ'yı zemmi; içi boş, hakikat olmayan iddiadan öte bir mana taşımaz. O, Hz. Nebî'nin sırrına vâkıf, onun yolunun takipçisidir. İnkârcıları tilki gibi baş aşağı etmede cenk meydanının yiğit bir aslanıdır:

Münkirin ta'nı kuru da'vâdır
Vâkıf-ı sırr-ı Nebî Monlâdır (Leylâ, 552)
Münkiri etmede rûbâh gibi ser-gerdân
Şîr-i meydân-ı vegâ Hazret-i Mevlânâ'dır (Nûrî, 641/10)

Hadsizlik ederek Hz. Mevlânâ'ya küfreden vaizi susturmak için (bu noktada, tasavvufu reddeden hareketin öncülerinin, meşhur dört Mehmed; Birgivi, Kadızâde, Üstüvânî, Vâni'nin vaiz olduklarını hatırlamak gerekir), söze gerek yoktur; Pîr'in bakışı yeterlidir. Bakışın (nazar) ne maksatla ve kime olduğu mühimdir. Müridan için feyz kaynağı olan nazar, düşmanlar için kılıç gibi keskin bir silaha dönüşür. Aynı şekilde akl edemeyip bühtan edenler için hazretin susması da cevap hükmündedir. Mevlânâ "Biz sustuğumuz halde

söyleyiniz." der.²⁵ Hâmuş olmak (susmak), anlayışsız ahmağa sözden daha tesirlidir.²⁶

Ne lâzım vâ'izi ilzâma tevcîh-i nazar besdir

Cevâb-ı ahmâkâna muhlis-i hâmûş-ı Mevlânâ (Sâkıb, s. 96/14)

Şehvetin sembolü har (eşek) sıfatıyla anılan zahit, şayet Mevlânâ'nun yolunun müridi olursa, bilmelidir ki felekde samanyolu tahtına kadar yükselir. Kadri, en yüce makama ulaşır:

Felekde mastaba-i kehkeşâna dek yolu var

Olursa zâhid-i har ger gedâ-yı Mevlânâ (Hüsrev, 98/5)

Kesrete esir olanlar, Mevlânâ'nun sahip olduğu sırrı bilemezler. Onun kapısında okunan ders, vahdetten haber verir:

Sırr-ı Mevlânâ-yı Rûm'ı anlamaz kesret-şinâs

'Ayn-ı vahdetdir Esifâ ders-i bâb-ı Mevlevî (Esif, 154/5)

Mesnevî

Mevlânâ, henüz hayatta iken, Mesnevî'ye tarzinde bulunanlara şöyle cevaplar vermiştir: "Bu kitap, masal diyene masaldır, fakat bu kitapta halini gören, bu kitapla kendini anlayan kişi de erdir."²⁷; "Mesnevî-i şerif bir nehr-i cesîm-i hikmetdir ki dimağı fâsid olmayanlara 'azb u safâ ve müfsidlere telh u ezâdir."²⁸; "Bu kitap Mısır'daki Nil nehri gibi sabr edicilere şarap ve âl-i Firavn ile kâfirlere hasretedir. Nitekim Hak Teâla hazretleri Kur'an-ı azimüşşân'da "Allah onunla birçoğunu şaşırır, yine onunla birçoğunu yola getirir. Onunla fâsıklardan başkasını şaşirtmaz." (Bakara, 2/26) buyurmuştur. Tahkîk bu kitap göğüslerin şifası ve hüznlerin cilâsı ve Kur'an-ı azimüşşân'ın kâşifi ve rızıkların genişliği ve ahlâkun ipliğidir²⁹ demıştır.

Eserinin on sekizinci beytinde Mevlânâ, bu güruha hitaben, "Pişmiş

²⁵ Mahmut Erol Kılıç, *Sîfi ve Şiir (Osmanlı Tasavvuf Şiirinin Poetikası)*, İnsan Yay., İstanbul, 2004, s. 73.

²⁶ Necip Fazıl Duru, "Klasik Türk Şiirinin Dejenere Tiplerinden Vâiz", *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, S. 35, 2016, s. 218-219.

²⁷ Mevlânâ, *Mesnevî*, çev.: Veled İzbudak, c. IV, MEGSB Yay., İstanbul, 1988, s. 3.

²⁸ Abidin Paşa, *Tercüme ve Şerh-i Mesnevî-i Şerif*, c. I, Mahmûd Beg Matbaası, Dersaadet, 1305, s. 4.

²⁹ Abidin Paşa, *age*, c. I, s. 20.

yani tecrübe-dîde olmuş olanların ahvâlini, ham ve acemi olan kimse anlayamaz; imdi sözün kısa olması lazım gelir vesselam" der.³⁰

Mesnevî, talep edene, hakikati ve doğru yolu bulma (hidayet) vesilesi, ret ve inkâr edene sapkınlık (dalalet) sebebidir. İflah olmayıp inkârda devam edenleri perişan eden bir kılıçtır:

Hükûm-i şâni hem hidâyet hem delâletdir onun
Ehl-i inkâr üzere cârîdir dalâl-i Mesnevî (Adnî, 184/18)

Münkirân-ı hazretin berbâd-ı nâr-ı kahr eder hem
Zahm-ı âteş-pâre-i tığ-i celâl-i Mesnevî (Adnî, 184/15)

İnkârcıların yarasa gibi Mesnevî'nin ışığına tahammül edememelerine şaşmamak gerekir; çünkü o Allah'ın güneşinin tulû ettiği yer gibidir. Softa, söze kulak vermeli, o kitabı inkâr etmeyip, aksine onu hidayetine sebep kılmalıdır:

Nûruna döymezse münkirler n'ola huffâş-vâr
Hilmiyâ çün matla'-ı şems-i Hudâ'dır Mesnevî (Hilmî, 192/5)

Es-salâ ey 'âşık-ı tevhîd-i Hak eyle semâ'
Dinle sûfi olma münkir Mesnevî'den bul hüdü (Fâzıl, 558)

Nefsinin arzusuna uyarak Mesnevî'ye bühtan edenler o kitabın, Mevlânâ'nın sözü olduğunu zannederler, oysa o, Cenâb-ı Kibriyâ'nın ilhamı ile oluşmuş bir Kitap'tır.³¹

Gâfilân zanneyledi nutk-ı Celâleddindir
Bilmediler kim kelâm-ı Kibriyâdır Mesnevî (Kabûlî, 190/4)

Kadir ve kıymetini bilenler için, hâl ve vecd çölünün Kays'ına deve mahmili veya muhkem bir çadır olan Mesnevî, sersem zahide, deve çingırağının sesi gibi gelir. Vecd sahibini sarıp sarmalayan, muhafaza eden o Kitap, inkârcısına faydasız bir sestem ibaret gelir:

Kays-ı deşt-i vecd ü hâle mahmil ü hârgah-nümâ
Zâhid-i sergeşteye bâng-i derâdır Mesnevî (Sâkıb, 188/26)

³⁰ Abidin Paşa, *age*, c. I, s. 61.

³¹ Mevlânâ eserinin ilham tarihiyle yazıldığı eserinin dibacesinde belirtmektedir: "Âlemlerin Rabb'ından inmiştir, mâsadakınca manâsı mahzâ ilhâm-ı Rabbânî olupı piş ü pesinde ve etrafından kendisine batıl yanaşmaz." (Âbidin Paşa, *age*, c. I, s. 20)

Mevlevî

Akılsız zahit, Mevlevîlere aşağılayıcı bir şekilde, hor bakarken, onların Allah'ın celâl sıfatıyla mücehhez bir kılıç olduklarını da aklından çıkarmamalıdır. Onları taşıyanlar kendilerine kıydıklarının farkında değillerdir. Mevlevîlere atılan her taş, bir şekilde kendilerine dönecektir. Çünkü onlar, yüce makamın sevgilileri ve bahtiyarlarıdır:

Varsa 'aklın *zâhidâ* kılma hakâretle nazar
Münkire seyf-i celâletdir gürûh-ı Mevlevî (Nebil, 146/15)

Olma seng-endâz ey *münkir* kıyarsın kendine
Mukbil ü mahbûb-ı hazrettdir gürûh-ı Mevlevî (Şeref, 148/10)

Zahit, bu yolun taliplilerinin gönlünü incitmesi hâlinde, Mevlânâ'nın manevi keskin hançerinin ciğerini deleceğini de bilmelidir. Cihan tekkesinin kayıttan azade abdal; aşk çerağını Şems-i Tebrizî'den yakmış Mevlevî, zahidin anlayamayacağı sırlara vâkıftır. Çıplak bir kılıç gibi durmasına rağmen cihani yok edecek bir gücün sahibidir:

Dil-âzâr olma *zâhid* bu tarîk erbâbına bi'llâh
Ciger-gâhunda oynar hancer-i bürrân-ı Mevlânâ (Nûrî, 640/7)

Zâhidâ esrârdan sanma bizi kim hâliyiz
Tiğ-veş 'uryânlarız lîkin cihân kattâliyiz
Tekye-gâh-ı 'âlemin bî-kayd olan abdâliyiz
Şems'den yakdık çerâğ-ı 'aşkı Mevlâyîleriz (Aşkî, 657/2)

Mevlevî'nin saf, halis sözü iyilikler murad edenlere ab-ı hayat çeşmesi; kirlenmiş inkârcıya ise zehirdir. Zahit, anlamak için çaba sarf ederse, Mevlevî'nin sözü onu Hakk'a ve hakikate döndürür. Mevlevî'nin sahip olduğu şeref, zahidin elinin erişemeyeceği yüksekliktedir. O topluluk, aşk ve irfan ile yüceltilmiştir:

Her kelâm-ı pâkidir ser-çeşme-i âb-ı hayât
Münkir-i nâ-pâke çün semdir gürûh-ı Mevlevî (Hâmid, 148/3)

Fehm et nefîce-i sühânü *zâhidâ* seni
Câ'iz ki Hakk'a döndüre güftâr-ı Mevlevî (Birrî, 152/14)

Dest-i *zâhid* eremez zîrâ ki 'âlî-ka'b olur
'Aşk u irfân ile mükremdir gürûh-ı Mevlevî (Hâmid, 148/4)

Zahit, Mevlevî'nin bulunduğu mertebenin derecesinden habersizdir; bilmez ki Mevlevî, tahmin ettiğiinden daha yüce bir makamdadır. Yani

Mevlevî, zahidin dediğinden, onu yakıştırdığından başka bir şeydir. Görünüş itibariyle geda görünse de batında mana ülkesinin şahıdır o. Kendini beğenen kıskanç, alçak ve mağrurlar dışında hiç kimse onun tabiatındaki hususiyeti inkâr etmez:

Zâhidâ eyleme zan öyle ki bir ednâyım
Yürü ben sen dediğin mertebeden a'lâyım (Birri, 600/1)

Gam değil sûret-i zâhirde gedâ gördün ise
Çünkü bâtında şeh-i memleket-i ma'nâyım (Birri, 601/5)

Hiç sühan-fehm benim tab'ıma inkâr etmez
Var ise *hâsid-i hod-bîn ü denî vü mağrûr* (Feridûn, 616/14)

Zahit, Mevlevî yolunun yolcusunun azığını, su ve ekmek sanmakla yanılmaktadır. Hazretin dergâhına samimiyetle gönül verenler, değersiz bir toprak iken iksire dönüşürler. Hz. Pîr, manevi yardımıyla bağlılarını rızıklandırır:

Dergehinde sıdk ile her hâk olan iksîr olur
Sarınma *zâhid* âb u nândır zâd-ı râh-ı Mevlevî (Sâkıb, 156/9)

Sen bize hor bakma *zâhid* Pîrimiz erzâk durur
Himmetiyle mün'am olduk ser-be-ser şeyh nâya bak (Gavsî, 272/25)

Mevlevî'nin gönlü sırça bir saraya benzer, ilahi nur onda tezahür eder; kaba softanın bu kutlu makamı kırmamak için olağan üstü çaba göstermesi gerekir. Mevlevî, aşka mürid olduğu ve akidesinde şüphe bulundurmadığı için, onun günahı zahidin ve softanın sevabından daha makbuldür:

Bu gönül sırça saraydır onda gözle nûrunu
Olmasın *sûfi* şikest bu tahtgâh-ı Mevlevî (Rızâ, 160/7)

Sıdk ile çün kim mürid-i 'aşkdır yeğrek durur
Zâhid-i huşkun sevâbından günâh-ı Mevlevî (Şâhidî, 162/3)

Yok akâyidinde çün kim iştibâh-ı Mevlevî
Sûfinin hoşdur sevâbından günâh-ı Mevlevî (Rızâ, 164/2)

Mevlevî doğuyla da batıyla da sınırlı olmayan bir güneştir; onu ancak ışığından rahatsız olan yarasa tabiatlılar inkâr ederler. Mevlevî'nin yolu, âşik için varlık kaydından kurtuluş, zahit içinse süslü bir ayak bağıdır:

Mevlevî hurşîd-i lâ-şarkî vü lâ-garbî durur
Gûyiyâ huffâşlarıdır *münkirân-ı Mevlevî* (Şâhidî, 162/3)

'Âşıkâ râh-ı rehâ kayd-ı vücûdundan dahi
Zâhîde pâ-bend-i zîbâdır tarîk-i Mevlevî (Sâkıb, 170/32)

Vaiz, sûfilere ruhsuzca müdahaleden kaçınmalıdır. Mevlevîler, manevi neşe ile deryaya dönüşmüştür. Onlar, medresede tahsil edilen, insanı şüpheye düşüren, ona vesvese veren ilimden uzaktır; dervîşe lazım olan Hz. Mevlânâ'nun sesine kulak tutmaktır:

Vâ'iz niçin müdâhale-i huşk eder bize
Biz inbisât ile yem olan Mevlevîleriz (Sâkıb, 512/12)

Lâzım değildir medrese dervîşe verir vesvese
Tutdum kulağı her sese yâ Hazret-i Monlâ-yı Rûm (Fehîm, 462/16)

Zahit, isyanına bakarak dervîşi (*Allah'ın bağışlayıcılığını unutarak*) cehennem ateşine atmaya pek heveslidir. Onun tek marifeti kinamak, ayıpları başa kakmaktır:

Zâhidâ cânumuza ta'nile çakmak çakma
Bakıp isyânümüze nâr-ı cahîme yakma
Yüzümüz karasını başımıza tîz kakma (Türâbî, 666/4)

Mevlevî-hane (matbah)

Zahidin Mevlevî-haneyi boş görmesine şaşırılır. Bilmelidir ki o mekânda hâlâ tertemiz ulu zatların ruhaniyetleri mevcuttur. Oraya hakikat gözüyle bakmayanların orayı boş göreceklere de şaşılmaz. Aşka pervane olanların mekânı matbahın ne kadar muazzaz bir yer olduğunu bilen gönüllü zengin dervîşler, külüne ekmeğini banmış, efendilerinin ziyâfet-hanesinde ruhlarını doyurmuşlardır:

'Acebdir vâ'ize hâlî görünmek medrese-âsâ
Ki hâlâ pür-sudûr-ı asfiyâdır Mevlevî-hâne (Sâkıb, 306/22)

Hakikat dîdesiyle görmeyenler hep tehî sanmış
Ziyâfet-hâne-i mevlâ bilenler sır olup kanmış
Nice ehl-i gınâ hâkisterine etmegin banmış
Bütün pervânegân-ı 'aşka câdır matbah-ı Monlâ (İzzet, 440/2)

Zahit, zahirine bakarak matbahı hafife alma cesaretini göstermemelidir. Kalben sevmemesi ona levn etme hürlüğü vermez. Orası âşıkların namaz kıldığı yerdir. O mekân, renkten ve suretten arınmış riyanın olmadığı bir yerdir:

Edip inkâr kalbinden eğer ister isen sevmeye
 Cesâret etme *zâhid* zâhir-i hâle bakıp levme
 Namâz-ı 'âşikânın onda olmuş ka'desi kavme
 Bakılsa zîr-i hatt-ı istivâdır matbah-ı Monlâ (İzzet, 442/7)

Dahîl-i sohbet-i 'ayş-ı hoşu olmaz gider *zâhid*'
 Ki bî-nakş u nigâr u bî-riyâdır Mevlavî-hâne (Sâkıb, 306/23)

Semâ' (zikir)

Zahir uleması, bidat kabul ettiği için Mevlavî'nin semâ'ına şiddetle muarızdır. Semâ' onlar tarafından İslam dışı bir uygulama olarak kabul edilir. Semâ'ın zikir olduğunu redderek, ona sövme cesaretinde bulunan zahit, iki âlemde de haysiyetsiz ve zelil olacağını bilmelidir. Hakk'a yaklaşmaya bir vesile olan semâ'ı inkâr eden ahmaktır, cehennem ateşine pek de layıktır:

Semâ' u nâyı ta'na *zâhidâ* gel ictisâr etme
 İki 'âlemde de rüsvâ olur bed-hâh-ı Mevlânâ (Remzî, 110/4)

Eden *inkârı* ahmaktır 'azâb-ı nâra elyâkdir
 Gözün aç cezbe-i Hak'dır semâ'-ı şevk-ı Mevlânâ (Şuhûdî, 114/6)

Kaba softa, semâdaki safayı bilmediğinden olsa gerek; Mevlavîlerin bu zikrini manasız bir hay huydan ibaret sanmaktadır. Ruhsuz zahit, kulak verip dinlese / dinleme zevkine erişse, hiç şüphesiz dergâha yüz sürer ve semâ'a dâhil olur:

Bilmez mi Allâh Allâh *sûfî* safâyı kim
 Bî-hûde hay hû sanır ezkâr-ı Mevlavî (Birri, 152/13)

Zâhid-i huşke müyesser olsa hüsn-i istimâ'
 Yüz sürüp dergâhına bî-iştibâh eyler semâ' (Sâbit, 206/2)

Helal veya haramlığı hususunda birçok görüşün beyan edildiği semâ'ın helal olduğunu naslarla ispat da mümkündür. Buna rağmen semâ'ı inkâr ve tenkit, kişinin küfre girmesine bile sebep olabilir. Eşek tabiatlılar, vecd ehlinin dönerken buldukları zevkin mahiyetini bilemedikleri için, onu inkâra devam edeceklerdir:

Bunların inkâr u ta'nı küfre mânend oldu bes
 Kul lehüm in *yentehû yağfir leküm makad selef* (Rüsûhî, 482/2)

Ehl-i vecdin bulduğu zevki ne bilsin *ehl-i har*

İnnehüm mislü'l-humâri ye'külüne min-'alef (Rüsûhî, 482/3)

Bu semâ'a dediler ba'zı helâl ba'zı harâm

Müstedillün hilluhû fi-dîni ashâbi şekaf (Rüsûhî, 482/4)

Dervîşânı şeyhleriyle sarıştıran semâ, kemalden, seyr u sülûktan habersiz, vuslatın manasından uzaklaşmış, zahit için tahammül edilemez bir fiildir:

Vuslatın mehcûrî *zâhid*ler götürmez tâkâtı

Şeyh ile sâlikleri sarışdırır câna semâ' (Ârif, 212/4)

Zahit, aşkın manasını anlamadığı için, semâ izlerken bile başı döner. Çaba gösterip semâ ve ondan hâsıl olan vecdin mahiyetini anlasa, zühdünü Mevlânâ'nın ayağı altına serpmekten geri durmaz:

Def ü nây ile semâ'ımdan döner başın senin

Nidiğin fehm eylemezsin *zâhidâ* ma'nâ-yı 'aşk (Dânişî, 681/4)

Semâ' u vecdinin ahvâliri anlasa *zâhid*

Ederdi zühdünü îsâr-ı pâ-y-i Mevlânâ (Çaker, 650/3)

Dostlara zevk, gönül şenliği bağışlayan semâ; inkârcıların, kınayıcıların başına dünyayı dar eyler. Kınayıcılar, raks eden Mevlevî'nin saçtığı ateşle mahvolur. Âşıklar için iman yolunda seyr ü sülûk çıkarmak gibi düşünülen semâ, zahit için ruhların kıyameti bekledikleri yerde duydukları sıkıntıdan ibarettir:

Gerçi ahbâba safâ bahş eyler ammâ Zâtiya

Münkirin başına bu dünyâyı dar eyler semâ' (Zâfî, 194/6)

Mevlevînin çarhına dokunma dest-i ta'n ile

Mahv olur tahrik eden oldukda âteş-bâr çarh (Sâkıb, 687/2)

Pîç ü tâb-ı berzah-ı şûr-ı hevâdır *zâhide*

'Âşıkâ seyr ü sülûk-ı râh-ı îmândır semâ' (Sâkıb, 196/11)

Ahmak sofi, semâ'ı koruyucusuz zannetmekle yanılmaktadır; o, başlangıcı meçhul bir zamandan beri Aşk Sultanı'nun gözetimi altındadır:

Tâ ezel sultân-ı 'aşkın hâ'iz-i enzârdır

Zanneder *sôfi-i gevden* bî-nigebândır semâ' (Sâkıb, 198/32)

Mevlevînin semâda devrederken sağ ayağını yere vurduğunda

çıkardığı ses, semâ'ı ve dervişin; semâ neticesi ortaya çıkan istiğrak halini inkâr edene top sesi gibi korkutucu gelir:

Zîr-i pâ-y-i Mevlevîde her sadâ-yı pâ-y-kûb

Müñkir-i vecd ü semâ'a dokunur mânend-i tob (Ağazâde, 268/1)

Semâ ehline helal olan sihirli fiil, sâlike bir feyiz kaynağı iken; kısıkañanlara, çekemeyenlere haramdır. Semâ, aşk neyinin sesinde vahdet şarkısı duyanlar içindir; zahit ve şeikle saplanıp kalmış ruhbana semâ izni verilmemiştir:

Sâlike hâldir *hasûda* haram

Kâr-ı sihr-i helâl-i ehl-i semâ' (Tecellî, 212/3)

Savt-ı ney-i 'aşk ola vahdet-sürûd

Etmeyeler *zâhid* ü *ruhbân* semâ' (Fehîm, 214/18)

Günahların bağışlayıcısı Allah'ın, şirk haricinde bütün günahları affetmesi gibi, Mevlevî de yolunun adap ve erkânuna hakaret edenleri bile bağışlar. Müsamaha onlara Hz. Pir'den mirastır:

Müñkir-i erkân-ı Hünkâr ola sûfi gerçi kim

'Afv eder hep ma'adâ-yı şirki Gaffârü'z-zünûb (Ağazade, 268/7)

Kisve: Libas, külâh, tennure

Mevlevî'nin külâhına fena nazarla bakan zahit, onun veliliğe delalet eden bir top olduğunu bilmelidir. Onu hakir görenin canı ve bedeni mahvolur. Müñkir, Mevlânâ'nın övüncü olan külâha laf söylemekten, ilişmekten sakınmalıdır. O, kahreden bir kılıcın kınuna benzer:

Bakma *zâhid* kem nazarla mahv olur cân u tenin

Tob-ı burhân-ı velâyetdir külâh-ı Mevlevî (Nebil, 134/2)

Değme ey *müñkir* hazer kıl fahr-i Mevlânâya sen

Çün niyâm-ı tûğ-ı satvetdir külâh-ı Mevlevî (Nebil, 134/5)

Her soysuz kişiden, evliyanın kisvesinin kıymetini takdir etmesi beklenemez. Onlar bilmekte aciz olsalar da Mevlevî'nin başındaki külâh nurdan imal edilmiş bir şeref tacıdır. İsyankâr nefesine köle olanların başına bir sıkıntı ve dert olan külâh, ârifin başına çok da yakışan bir süstür. Mevlevî, sôfi gibi her tümseğe baş eğmez; onun külâhı hakikat mihrabının takıdır:

Her *denî* bilmez libâs-ı evliyânun kadrini

Nûrdan bir tâc-ı izzetdir külâh-ı Mevlevî (Avnî, 136/4)

Derd-i serdir *serkeş-i hod-bîne* ammâ 'ârifin
Başına şâyeste zîverdir külâh-ı Mevlevî (Sâkıb, 140/17)
Sufî-i nâ-saf-veş her tâka biz baş eğmeyiz
Tâk-ı mihrâb-ı hakîkatdir külâh-ı Mevlevî (Şâdî, 700/2)

Dervişin tennuresi de zahide rahatsızlık verir. Mevlevî'nin kanat gibi tennure ile aşk göğünün en yüksek noktasına yükseldiğini softanın anlaması imkânsızdır:

Evc-i semâ-yı 'aşkda *sûfi* eder mi fark
Tennüreden açıldı peri Mevlevîlerin (Rızâ, 534/7)

Ney, rebâb, kudüm, def

Şairlerin söyledikleri, dönemin şeyhülislamı Minkârîzade Yahya Efendi (1088/1678)'ye sorulan: "...Mevlevîlerin semâ' nâmında olan dönmeleri ve def u kudüm u ney çalmalarına mesâğ-ı şer'î var mıdır" sorusuna: "...tâife-i Mevlevîler dahi, semâ' nâmında olan dönmelerini ve âlât-ı melâhîden olan def u kudüm u ney isti'mallerini bi'l-küllîye terk idüp âdâb-ı şer'iat-i mutahharayı kemâl-i riâyet ile Mesnevî-hânın şurûtuyla hadîs-i şerîf naklen ve sâir va'z u tezkîri istimâ' itmek *gerekdir*,³² fetvasına bir cevap mahiyetindedir

Zavallı vaiz, nağmesinden hazz almadığı için neyi lüzumsuz bir şey saymakta; haliyle safâsından da hissedar olamamaktadır. Neyin gönlün kapılarını açan nağmesi deveye bile tesir ederken, o nağmenin ikiyüzlü softayı etkilememesi düşündürücü değil midir:

İnkâr ederse *vâ'iz* eğer nağmesin ne gam
Bî-çâre zann eder ki hebâdır safâ-yı ney (Sâkıb, 234/15)
Nevâ-yı dil-güşâsı üstüre te'sîr eder nâyın
Ne hikmetdir ki te'sîr eylemez *sûfi-i zerrâka* (Râmî, 690/4)
Ne remz eder bilebildin mi nây-ı Mevlânâ
Nedir o nâyda sırr-ı nevâ-yı Mevlânâ
Olaydı *vâ'iz* o sırrın eğer kim âğâhı
Özün kılarıdı fedâ ez-berây-ı Mevlânâ (Çâker, 650/1-2)

Kalp gözü kapanmışlar için manevi bir asâ hükmündeki ney, gerçek tesirini arifler üstünde gösterir. Zahit, nâyın derunundaki sırlara muttali olsa, kulak verip can kulağıyla onu dinlese Mevlevî gibi semâ eyler:

³² Bilal Kemikli, "Türk Tasâvvuf Edebiyatında Risâle-i Devran", s. 455-456.

Ney asâ-yı ma'nevîdir *bî-basîret*ler için
Pes havâsa kaldı te'sîr pençgâh-ı Mevlevî (Rızâ, 164/11)

Anlasan sırrın sadâ-yı nâyı kılsan istimâ'
Mevlevîler gibi *zâhid* sen de eylerdin semâ' ('Alî, 500/1)

O, ulûhiyyet âleminin makamlarından dem vurmaktayken, ilm-i ilahiden habersiz nâdân, aşkın sırlarına muttali olamaz:

Dem urur her dem makâm-ı âlem-i lâhutdan
Râz-ı 'aşkın perdesin keşf eylemez *nâdâna* ney (Hakkî, 220/3)

Görünüşün rahatlığını elde etmiş zahit, *neyin* gösterdiği istikametten habersizdir. Zahidin âffına sebep, ifa ettiği ibadeti ise, Mevlevî'nin bağışlanmasına sebep de *ney*le olan bağıdır. O ney ile vecde gelerek Rabb'ını bulmaktadır:

Bilir *zâhid* salâh-ı sûriyi görmüş bu 'âlemde
Gözü görmez ne semti gösterir kible-nümâ-yı ney (Fâzıl, 224/6)

Zâhidin tâ'atidir bâ'is-i afvı dersin
Mevlevînin sebep-i mağfireti bil neyle (Fehîm, 592)

Neyin feryadının manasız, boş yere olduğunu düşünmekle zahit yine yanılmaktadır. O, âdet edindiği üzere gönül ehline aşkı talim etmektedir. Veya neyistan (âlem-i ervah)dan ayrı düşmesine ağlamaktadır:

Sanma *zâhid* nâliş-i bî-hûdedir feryâd-ı ney
'Aşk ta'lîm eylemek ehl-i dile mu'tâd-ı ney (İffet, 230/1)

Bezm-i meyde *zâhida* bî-hûde sanma nâlesin
Bir neyistândan cüdâ düşdüm deyü ağlar ney (Aşkî, 679/3)

Softa, nâyın hikâyesini, hitabını kuru bir efsaneden ibaret sayar, oysa o Mevlânâ'dan bu yana, onun yoluna girmiş bir dervişten farksızdır. Nây ruhlar üstündeki tesirini Mevlânâ'dan almaktadır:

Kuru efsâne sanır *sûfi* sadâ-yı nâyı
Neyle sâlik idi gör Hazret-i Mevlânâ'yı (Dervîş, 492/1)

Sakınıp 'ucb ile ta'n etme kudüm u nâya
Gör ne te'sîr verir Hazret-i Mevlânâ nâya (Hasîb, 562)

Ney gibi rebâb ve kudüm de şairlerce savunulmuştur. Vaiz bile, rebabın feryadı taşu tesir ettiği için onun latif tarzına kapılmıştır:

Vâ'iz olmazdı rübûde şive-i rengînine

Taşa te'sîr etmese âsâr-ı feryâd-ı rebâb (Sâkıb, 646/10)

Namustan azade vaize kudûmün sesi gürültüden başka bir şey ifade etmez:

Minberi olmuş kenâr-ı suffe-i 'ays ü tarab

Vâ'iz-i bî-kayd-ı nâmûs ü şemâtedir kudûm (Sâkıb, 648/37)

Sonuç

Mevlânâ'nın zahitlerle hayatta iken başlayan mücadelesi, irtihalinden sonra takipçileri tarafından devam ettirilmiştir. Tekke, ney ve semâ'nın İslamın özünde olmadığı; sonradan ortaya çıkmış bidatler olduğu iddiasıyla her dönemde mutasavvıfını tariz ve rencide eden zahir uleması, Kâtip Çelebi gibi akli selim âlimler tarafından uyarılsa da, bu kesime dönük asıl müdafaa, İsmail-i Ankaravî gibi Mevlevî mütefekkirler başta olmak üzere mutasavvıf kesim tarafından telif edilen eserlerle yapılmıştır.

Mevlevî adap ve erkânına dönük inkâr ve tenkide, mutasavvıf âlimlerin yanı sıra Mevlevî şairler de şiirleriyle cevap verme gereği duymuşlardır. Şairlerce zahit, ahmak, münkir, denî, vâiz, serkeş, sôfi, gâfil gibi çok farklı isim ve sıfatlarla anılan, esasında hepsi dar anlayışın temsilcisi olan bu kesimin; Mevlânâ, Mesnevî, Mevlevîhane, semâ, külah, tennure ve ney gibi unsurlara dönük tariz ve tenkidine, uygun üslupla cevaplar verilmiştir.

Bu durum dini, tarihi olayların şiirde karşılık bulması, şairlerin de cemiyet meselelerine şiirleriyle dâhil olduklarını göstermesi açısından önemlidir.

Kadim zamanlarda bidatlerle savaşmak adına yakılan tasavvuf ve mutasavvıfa tariz ateşi, belli dönemlerde harlanmış, günümüzde uyutulmuş ama hiçbir zaman sönmemiş, söndürülememiştir.

Kaynakça

Âbidin Paşa, *Tercüme ve Şerh-i Mesnevî-i Şerîf*, c. I, Mahmûd Beg Matbaası, Dersââdet, 1305.

Ateş, Süleyman, *İslâm Tasavvufu*, Yeni Üfuklar Neşriyat, 1972.

Bilkan, Ali Fuat, "XVII. Yüzyılda Medrese ve Tekke Mücadelesinin Osmanlı Şiirine Yansıması", *Osmanlı Araştırmaları*, XXVI (2005), ss. 119-132.

Coşkun, Ali Osman, *Abdülahad Nûrî Dîvânı*, MEB Yay., İstanbul, 2001.

Çağrıçı, Mustafa, "Gazzali", c. 13, *TDVİA*, İstanbul, 1996, ss. 489-505.

Duru, Necip Fazıl, "Klasik Türk Şiirinin Dejenere Tiplerinden Vâiz", *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, S. 35, 2016, ss. 196-234.

Duru, Necip Fazıl, *Mevlevî Şâirlerin Şiirlerinde Mevlevîlik Unsurları*, DT, Gazi Üniversitesi, Ankara, 1996.

Eflakî, Âriflerin Menkıbeleri (*Menâkıbü'l-Ârifin*), çev.: Tahsin Yazıcı, c. I, İstanbul, 1995.

Elias, Jamal J., "Zikr-i Dervişâne'den Divân Musikisine Kadar Osmanlılar Devrinde Semâ'ya Bakış", *Cogito*, Osmanlılar Özel Sayısı, YKY, S. 19, 1999, ss. 216-224.

Gökyay, Orhan Şaik, "Kâtip Çelebi; Hayatı, Şahsiyeti, Eserleri", *Kâtip Çelebi Hayatı ve Eserleri Hakkında İncelemeler*, TTK Yay., Ankara, 1991, ss.3-90.

Gündoğdu, Cengiz, *Bir Türk Mutasavvıfı Abdülmecîd Sivâsî*, KB Yay., Ankara, 2000.

İsmail Ankaravî, *Hadislerle Tasavvuf ve Mevlevî Erkanı (Şerh-i Ahâdis-i Erba'în)*, hzl.: Semih Ceylan, Dârülhadis Yay., İstanbul, 2001.

İsmail Rusûhiddîn el-Mevlevî el-Ankaravî, *Minhâcü'l-Fukarâ*, Rıza Efendi Matbaası, 1286.

Kara, Mustafa, *Tekkeler ve Zaviyeler*, 3. Baskı, Dergâh Yay., İstanbul, 1990.

Kâtip Çelebi, *Mîzânü'l-Hak fi İhtiyârî'l-Ahakk*, Ali Rıza Efendi Matbaası, 1286.

Kayaoğlu, İsmet, "Raks ve Devran Etrafında Tartışmalar", *III. Uluslararası Mevlâna Kongresi (Bildiriler)*, 5-6 Mayıs 2003, Konya, 2004, ss. 291-302.

Kemikli, Bilal, "Sivashlı Şair Mutasavvıf Abdülehad Nuri ve Bir Şiiri", *Altıncı Şehir*, S. 2, Nisan-Haziran 1997.

Kemikli, Bilal, "Türk Tasavvuf Edebiyatında Risale-i Devran ve Semâ' Türü ve Gaybî'nin Konuya İlişkin Görüşleri", *A.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. XXXVII, Ankara, 1997, ss. 443-460.

Kılıç, Mahmut Erol, *Sûfî ve Şiir (Osmanlı Tasavvuf Şiirinin Poetikası)*, İnsan Yay., İstanbul, 2004.

Kınalızâde Ali Efendi, *Ahlâk (Ahlâk-ı Alâ'î)*, hzl.: Hüseyin Algül, Tercüman 1001 Temel Eser.

Koca, Ferhat, "Osmanlı Dönemi Fıkıh-Tasavvuf İlişkisi: Fakırlar ile Sofular Mücadelesinin Tarihi Serüveni", *GÜ Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2002/I, ss. 73-131.

Kutluk, İbrahim, "Mevlevîliğe Dair İki Eser", *Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, S. 3-4, Mayıs 1948, ss. 289-300.

Kutluk, İbrahim, "Şeyh Galib ve as-Sohbet üs-Sâfiyye", *Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, S. 1-2, Kasım 1948, ss. 21-47.

Mevlânâ, *Mesnevî*, çev.: Veled İzbudak, c. IV, MEGSB Yay., İstanbul, 1988.

Osmanlı Şiirinde Mevlânâ Övgüleri ve Mevlevîlik Unsurları, (hzl.: Ahmet Mermer, A. Selahattin Hidayetoğlu, Mustafa Erdoğan, Neslihan Koç Keskin, TDV Yay., Ankara, 2009.

Yetik, Erhan, *İsmail-i Ankaravi (Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri)*, İşaret Yay., İstanbul, 1992.

Yurdaydın, Hüseyin, "Türkiye'nin Dini Tarihine Umumi Bir Bakış", *AÜİF Dergisi*, IX (1961), ss. 109-120.

Yüksel, Emrullah, "Birgivi", c. 6, *TDVİA*, İstanbul, 1992, ss. 191-194.